

شورای عالی انقلاب فرهنگی

هیأت حمایت از کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره
(ویژه علوم انسانی و معارف دینی)

طرح نامه ویژه‌ی کرسی‌های ترویجی

حوزه‌ی علمی: اقتصاد بین الملل

عنوان: رویکرد اقتصاد اسلامی در مواجهه با بحرانهای مالی و مقایسه آن با رویکرد نظام سرمایه داری

ارائه‌دهنده: دکتر ابراهیم رضائی

عضو هیأت علمی پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی (سمت)

پست الکترونیک (Email): Ebrahim.rezaei@gmail.com

لطفاً پاسخ پرسش‌های زیر را به صورت کامل و دقیق مرقوم فرمایید.

۱. لطفاً شناسنامه تاریخی نظر، نظریه یا مکتب مورد نقد را تبیین فرمایید.

مسأله «بحرانها» به یکی از ویژگی‌های غالب اقتصادهای امروزی تبدیل شده است. بگونه‌ای که اقتصادهای جهان در دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ میلادی شاهد وجود بحران‌های متعدد مالی و اقتصادی در بخش اعظمی از جهان بودند. به عبارت دقیق‌تر، بحران و مسائل جانبی آن شاید از محدود مباحثی باشند که در آن مرزهای بین کشورهای «توسعه یافته» و «درحال توسعه» چندان پررنگ نشده و هر کدام از این دو گروه، بسته به عوامل مشخصی با این چالش، دست و پنجه نرم می‌کنند.

با وجود بحث فوق، یک حقیقت انکارناپذیر آن است که با وقوع بحران‌های اقتصادی، ماهیت و نحوه عملکرد نظام‌های مادی از جمله نظام سرمایه‌داری برای مردمان خود آن کشورها نیز آشکارتر شده است. چرا که تا اواخر قرن بیستم و حتی قبل از وقوع بحران‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۹ میلادی اعتراض‌های گسترده و اظهارنظرهای سیاسی، که در جنبش‌هایی نظیر جنبش «وال استریت» ویا آرای مردمان این کشورها در انتخاب‌های رؤسای جمهور و مقامات سیاسی خودشان مشاهده شد، هیچ وقت تا این اندازه بر علیه نحوه کارکرد این نظام‌ها اتفاق نمی‌افتاد و در صورت رخداد محدود نیز، نظریه‌پردازان و سیاسیون سعی می‌کردند بلافاصله هرگونه انتقاد علیه این نظام را به سوسیالیست‌ها، کمونیست‌ها و سایرین نسبت دهند. اما وقوع چنین اعتراض‌ها و خروجی صندوق‌های آرا روشن کرد که تا چه حدی مردمان این کشورها خواستار اصلاح و تغییر و چه بسا جایگزین‌هایی در «تفکر شیوه زندگی» که همانا ممکن است مفهوم دیگر آن تغییر اساسی در نظام سرمایه‌داری باشد برآمده‌اند. به بیان دیگر، شیوه زندگی که اساس آن «تکاثر سرمایه»، «خدمت به صاحبان سرمایه» و «نهایتاً مصرف پرزرق و برق» بوده است هر چند با روح حیوانی انسان هم‌خوانی دارد ولی با آنچه که در ارزش‌های دیگر مانند تمام ارزش‌های الهی نهفته است در تضاد است، بنابراین هر چند آن نوع تفکر ممکن است برای همیشه وجود داشته باشد کما اینکه تفکرهای دیگر مانند کمونیسم و سوسیالیسم، علی‌رغم فروپاشی مصادیق برجسته آنها، همواره در اذهان باقی مانده‌اند، اما هیچ وقت، احساس نیاز به تغییر و جایگزین‌های بهتر آنها که همان جایگزینی اندیشه‌های الهی بجای اندیشه‌های مادی و سرمایه‌داری هستند فروکش نخواهد کرد.

نظام تأمین مالی اسلامی با پیش کشیدن نحوه کار این نظام بویژه محور «مشارکت در فعالیتها» و ویژگی‌های برجسته - ای مانند ایجاد ارتباط قوی بین بخش‌های واقعی و مالی اقتصاد، حذف بهره، شفافیت‌های بیشتر در عملیات مالی و سایر خصایص، و با چاشنی اتکای کامل به علم و تجربه، این باور را بوجود آورده است که می‌تواند بعنوان جایگزین مطمئن‌تری برای رسیدن به ارزش‌های الهی در کنار ارزش‌های مادی و فراتر از آن قرار بگیرد.

۲. لطفاً علاوه بر توصیف علمی نظر، یا نظریه، یا مکتب مورد نقد همچنین پیشینه، جایگاه و دست‌آورد آن را تبیین

نمایید.

در حال حاضر روشن شده است که نظام‌های مالی استوار بر قراردادهای بدهی «بهره-محور» مستعد شکنندگی مالی و بی‌ثباتی هستند. اما به غیر از کینز و برخی پیروان وی، تعداد کمی از اقتصاددانان به حذف کامل بدهی‌های مبتنی بر بهره ثابت از پیش تعیین شده اشاره کرده‌اند.

تأمین مالی از راه استقراض و بهره، **بازار بدهی** گسترده‌ای ایجاد می‌کند. خرید و فروش وام با نرخ‌های بهره بصورت مکرر منجر به توسعه بازار بدهی می‌شود و ریسک نکول (عدم بازپرداخت وام) را افزایش می‌دهد و منجر به بحران مالی می‌شود. بحران مالی اخیر آمریکا و اروپا نمونه بارز این واقعیت است. این در حالی است که نظام بانکداری اسلامی به جهت اصل مشارکت در سود و زیان دچار گسترش بازار بدهی نمی‌شود.

۳. نقدجناب‌عالی ناظر به کدام جهت (نقد مکتب، نقد نظریه، نقد نظر/ شخص، و نقد اثر) است؟ لطفاً توضیح لازم را ارائه فرمائید.

رویکرد نظام‌های اقتصادی در خصوص بررسی علل بحرانها نشان می‌دهد که نظام‌هایی مانند نظام سرمایه‌داری در درون خود، دارای بحرانهای ذاتی هستند و همین امر باعث هرچه بیشتر برملا شدن تمایل این نظامها به سمت صاحبان سرمایه و تکاثر ثروت شده و با شکل‌گیری جنبش‌های فراگیر بر علیه آن، روش تفکر و رویکرد جدید زندگی مورد مطالبه قرار می‌گیرد.

طبق تحلیل‌های موجود از نظام سرمایه‌داری، در درون این نظام تمام عوامل تولید جهت برآورده کردن فوری نیازها و «خواسته‌های مصرف‌کنندگان» بکار گرفته می‌شوند. در تخصیص منابع اقتصادی، کارآفرینان و سرمایه‌داران هیچ‌گیزی غیر از اینکه ثروت و منابع را طوری تخصیص دهند که این خواسته‌ها برآورد شوند ندارند. پس در این نظام، این تقاضای مصرف‌کننده است که الگو و جهت تولید را مشخص می‌کند. یا دقیق‌تر، محل دقیق «سودآوری» کارآفرینان و سرمایه‌داران مشخص می‌شود و این مصرف‌کنندگان هستند که تصمیم می‌گیرند چه چیزی و چگونه تولید شود. چگونگی تولید از ناحیه مصرف‌کنندگان به کارآفرینان دیکته می‌کند که برای تأمین خواسته‌های آنها، کالاهایی با تخصیص نیروی کار، سرمایه و فناوری با «کمترین هزینه ممکن» تولید شود. تولیدکنندگانی که نتوانند کالاهای «باکیفیت و ارزان» برای مصرف‌کنندگان تولید کنند در «رقابتهای سخت» و زیانهای ناشی از آن از چرخه فعالیت خارج می‌شوند.

محققان اقتصاد اسلامی بر این باورند که یکی از مهم‌ترین هدف‌ها در دین اسلام، توسعه عدالت و ارزش‌های انسانی است و نظام تأمین مالی اسلامی نیز یکی از این ابزارها برای رسیدن به این هدف است. بنا به باور این محققان، در مالیه اسلامی دو اصل مهم و کلیدی که به تحقق عدالت در بخش مالی می‌انجامد، عبارتند از:

الف- مشارکت صاحب سرمایه در سود و زیان ناشی از فعالیت سرمایه‌گذاری؛

ب- ملزم بودن بانک یا مؤسسه مالی نسبت به اختصاص بخشی از سرمایه خود برای کمک به فقیران و از بین بردن فقر از راه پدیدساختن فرصت‌های شغل یکسان برای تمام اقشار جامعه؛

دو بند فوق تفاوت نوع نگرش نظام‌های الهی و مادی را به پدیده سرمایه نشان می‌دهد که در خصوص آنها در این کرسی به تفصیل بحث خواهد شد ولی در حالت کلی، در چارچوب دین اسلام، اثر اخلاق، ذهنیات و باورهای انسان در رفتارهای واقعی وی آن‌قدر مهم است که می‌تواند اقتصادی متفاوت پدید آورد. ذهنیت سودطلبانه و مادی، انسان را به نظامی مانند نظام سرمایه‌داری و ذهنیت ایمانی و اسلامی، وی را به نظام اسلامی می‌کشاند؛ بنابراین در هر نظامی، تصویری از دولت، نظام قیمت، تخصیص منابع، ابزارها و نهادهای مالی تحت تأثیر پایه‌ها و مبانی آن نظام خواهد بود.

۴. لطفاً ضمن شرح اجمالی نقد (فهرست نقاط ضعف و قوت)، مبانی و روش مورد نظر خود را در نقد نیز مشخص

فرمایید.

برای انجام این نقد، الگوی زیر پیاده خواهد شد:

ابتدا تعریف مورد پذیرش اکثر مکاتب از واژه بحران و سپس بحران اقتصادی و مالی ارائه خواهد شد.

دوم، مروری بر بحرانهای تحقق یافته در اقصی نقاط جهان در دوره‌های زمانی مختلف بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده از آنها ارائه خواهد شد.

سوم، علل شکل‌گیری بحرانهای اقتصادی از دیدگاه مکاتب مادی و متعارف مورد بحث قرار خواهد گرفت. تحلیل محتوای آثار علمی موجود در این زمینه شاکله این قسمت از بحث را مشخص خواهد کرد.

چهارم، در چارچوب آموزه‌های اقتصاد اسلامی علل شکل‌گیری و راهکارهای ارائه شده توسط مکاتب با ذکر مصادیق با همدیگر مقایسه خواهد شد.

۵. آیا نقد شما پیش‌تر در مجله یا کتابی ارائه گردیده است؟ (نشانی آن را مرقوم نمایید)

در کتاب **اقتصاد جهانی و بحرانهای مالی** - در حال چاپ در سازمان سمت

۶. در صورت عرضه‌ی مکتوب، آیا پاسخی نیز به نقد شما داده شده است؟ (نشانی آن را مرقوم نمایید)

کتاب مورد داوری **جناب آقای دکتر مسعود درخشان (استاد دانشگاه علامه طباطبائی)** و **جناب آقای**

دکتر محمد واعظ برزانی (استاد دانشگاه اصفهان) قرار گرفته است.

۷. لطفاً اصطلاحات کلیدی نقد خود را تعریف فرمایید.

بحران مالی: در تعاریف کلی که برای بحران‌های مالی ارائه می‌شود معمولاً آنها را وضعیتی در اقتصاد توصیف می‌کنند که دارایی‌ها بخش قابل توجهی از ارزش خود را از دست می‌دهند.
بحران بانکی: این بحران، پدیده‌ای است که بر اساس آن کل سیستم بانکی یا بخش عمده‌ای از آن، ثروت خالص منفی یا صفر داشته باشد

بحران پولی: بحران پولی زمانی اتفاق می‌افتد که حمله سوداگرانه به پول ملی باعث می‌شود که دولت و بازار ارزش پول ملی را در برابر پول‌های خارجی کاهش دهد و/یا مقامات پولی را مجبور کند که جهت حفظ ارزش پول ملی، مقدار قابل توجهی از ذخایر ارزی را به بازار تزریق کرده و/یا نرخ‌های بهره را به مقدار زیادی افزایش دهند. به بحران پولی، «بحران نرخ ارز» نیز گفته می‌شود.
بحران بدهی: بحران بدهی زمانی اتفاق می‌افتد که دولت (یا بخش خصوصی) از عهده پرداخت اصل و فرع بدهی - های داخلی یا خارجی و یا هر دو بر نمی‌آید.

۸. نکته‌ی دیگری اگر در نظر دارید مرقوم دارید:

علاوه بر اینکه اقتصاد اسلامی، راه حل برای بحرانها دارد. بحرانها نیز اشاراتی را برای نظام اقتصاد اسلامی دارند که باید در این کرسی جزئیات آن بحث شود. درس عمده بحران‌های مالی ۲۰۰۷-۲۰۰۹ بر نظام مالی اسلامی، به‌ویژه در این مرحله از تحول آن، طراحی و توسعه یک چارچوب مقرراتی-احتیاطی-نظارتی پویا و جامع است که منحصراً برای نظام مالی اسلامی کاربرد داشته باشد که جزئیات آن قابل بحث است.